

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A NYUGAT-DUNÁNTÚL URBANIZÁCIÓJÁNAK SAJÁTOS SÁGAI A MIGRÁCIÓ ASPEKTUSÁBÓL

CSAPÓ TAMÁS

Az urbanizációt a szakemberek eltérő módon értelmezik. A tágabb felfogás szerint az urbanizáció egyenlő a társadalmi-gazdasági fejlődéssel, a társadalom civilizációjával, és ily módon egy mindent átható, mindenre kiterjedő folyamatot jelent. Mások szűkebben értelmezik, és az urbanizációt a települések fejlődésére korlátozzák (*Erdei F.* 1977). Véleményem szerint az urbanizáció alapvetően következményjellegű és a társadalmi-gazdasági-területi fejlődés egyik megnyilvánulási formája. Az urbanizáció tehát tág fogalom, amely a termelőerők fejlődésével párhuzamosan folyik mindazon térségekben s településekben, ahol ember él a Földön.

Az urbanizáció magában foglalja a populáció területi koncentrálódását, struktúrájának változását, az életmód és az életkörülmények alakulását. Mindez jórészt a népesség lakó- és munkahelyéül szolgáló településeken keresztül érvényesül, így tartalmazza a települések életének, arculatának, szerkezetének, funkcióinak és ellátottságának a változásait. Végül van az urbanizációs folyamatnak térségi aspektusa is, hiszen mind a népesség, mind a települések és az egész településrendszer a térben foglalnak helyet, így az urbanizáció kihat a térszerkezet alakulására is (*Tóth J.* 1985).

E felfogásból az is következik tehát, hogy az urbanizációs folyamat intenzitásában területtől függően nagy különbségek lehetnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy az urbanizációt nem lehet a területi fejlődéssel azonosítani. A területi fejlődés tágabb fogalom, amely magában foglalja a természeti erőforrások, a termelés, a népesség, az infrastrukturális és ellátó intézmények eloszlását, változását és kapcsolatrendszerét (*Laczkó L.* 1988).

Jelen dolgozatban az urbanizációs folyamatoknak a népességi aspektusát vizsgálom egy térség — a Nyugat-Dunántúl — vonatkozásában, és megkísérlem bemutatni, hogy melyek a nyugat-dunántúli urbanizációs fejlődés népességi (ezen belül migrációs) aspektusának sajátosságai, és ezek milyen hatással vannak a régió fejlődésére.

Folyamatot kívánok bemutatni, ezért történeti vonatkozásban közelítem meg a témát a hangsúlyt az utóbbi évtized változásaira helyezve. A tényleges népességszám alakulását a természetes szaporulat és a vándorlási egyenleg befolyásolja. Egy-egy térség vagy régió migrációja többnyire mindig hektikusabban és gyorsabban változik, mint természetes szaporulata, mégpedig a régió megítélésének, relatív földrajzi fekvésének-helyzetének alakulása szerint. Erre a kiválasztott terület, a Nyugat-Dunántúl (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye) kiválóan alkalmas, hiszen az utóbbi évszázadban megítélése gyakran és markánsan változott.

A Nyugat-Dunántúl kiegyezés előtti népességmozgásairól nem sokat tudunk. A terület fejlett centrumtérségnek számított, melyet a török hódítás kevéssé érintett. A viszonylagos nyugalom miatt a Nyugat-Dunántúl volt az ország más részéről menekülő magyar lakosság menedékhelye (*Veress D. Cs.* 1986). A XVIII. század újjáépítései, telepítései a régiót kevéssé érintették. Ez a vidék volt az ország legsűrűbben lakott része igen magas agrár-népsűrűséggel (*Rétvári L.* 1976). Az uralkodó latifundiumok és a gyenge iparosítás miatt már kialakultak olyan túlnépesedett területek (Rábaköz, Göcsej vidék, Kemeneshát), amelyekről az elvándorlás már ebben az időben megindult. A térség városai nem tudtak mit kezdeni a beáramló föld nélküli agrárnépességgel, akik ezért zömmel az Alföldre vándoroltak.

Amíg a XIX. században Nyugat-Európában már az ipari forradalom kikényszerítette a földjétől megfosztott parasztság városokba költözését s egyben az első nagy foglalkozási át-retegződést, addig hazánkban a kiegyezésig csak az agrártermelési kultúra átalakulása zajlott le.

A Nyugat-Dunántúli nagyrészt telítődött, szabad földterület nem volt, a városok ipara, kereskedelme nem fejlődött számottevően, így a területről fokozódott a kivándorlás mind az ország más (keleti) részeibe, mind Észak-Amerika és Nyugat-Európa irányába.

A kiegyezéstől Trianonig terjedő időszak a Nyugat-Dunántúl fejlődésének fényes fejezete volt. A térség centrumhelyzetbe került, a kapitalizálódás a központi körzet mellett a legerőteljesebben folyt. Ugyanakkor ezen időszak volt hazánkban a népességrobbanás ideje. A Nyugat-Dunántúl helyzete az imponáló gazdasági fejlődés miatt felértékelődött, s Budapest nagy népességzívó ereje itt nem, illetve kevésbé érvényesült. Megindult a városodás, óriási tömegek költöztek be a városokba (városrobbanás), de a centrumok gyors gazdasági fejlődése sem tudta teljesen felszívni a munkaerőt, így annak egy része külföldre, kisebb része Budapestre költözött. Ugyanakkor a Nyugat-Dunántúlra jelentős számban vándoroltak be délnyugatról és a mai Burgenlandból. A vándorlási egyenleg azonban összességében kissé negatív volt.

A trianoni békekötés hatására a két világháború között a Nyugat-Dunántúl peremhelyzetbe került, tradicionális gazdasági, kulturális és civil kapcsolatai jórészt megszakadtak az Ausztria részévé vált nyugati területtel, a mai Burgenland tartománnyal. Ugyanakkor ez mégis kedvezőbb helyzet volt, mint például Kelet-Magyarorszáé, ahol a centrumtelepülések kerültek át más országokba, és a periféria maradt itt. Ez a Nyugat-Dunántúlon fordítva történt, a fejletlenebb térség került át Ausztriához, Szlovákiához, Szlovéniához, és a centrumterület maradt nálunk.

Mindezek ellenére a Nyugat-Dunántúl fejlett polgári, történelmi városai jelentősebb ipari fejlődés hiányában nem tudták a természetes szaporodásból megjelenő embertömeget megkötni, így a térségből jelentős elvándorlás volt, amit csak fokoztak a II. világháborút követő áttelepítések. Budapest szívó hatása megerősödött, amely a kvalifikált népesség elvándorlásában jelentkező leginkább (Csapó T. 1994).

Jelentős területi differenciák alakultak azonban ki a Nyugat-Dunántúlon belül. Egyre kedvezőbb helyzetbe került a Kisalföldön Győr és Mosonmagyaróvár környéke a jó relatív földrajzi fekvés, Bécs és Budapest viszonylagos közelsége, továbbá a beindult és támogatott hadiipari beruházások révén. Ez megmutatkozott ezen térség vándorlási többletében, míg a régió más vidékeinek népessége stagnált, ami — ismerve az akkori magas természetes szaporulatot — jelentős elvándorlást jelentett.

A II. világháború után a szocialista társadalmi-gazdasági rendszerre való kényszerű átállás tovább fokozta a Nyugat-Dunántúl perifériára kerülését. Bűnös, nyugati fekvésű területnek számított, melynek nemcsak egykori nyugati kapcsolatai szakadtak meg szinte teljesen, hanem belső „vasfüggöny” választotta, zárta el az ország többi részétől is. Kimaradt a szocialista iparosításból, nagy beruházások nem történtek, megítélése erősen negatívan változott, s ez alapvetően befolyásolta a térség vándorlási egyenlegét. Nem volt vonzó a Nyugat-Dunántúl, így az odavándorlás nagyon csekély mértékű volt. Az 1980-as évek elejéig még pozitív természetes szaporulatból származó népességnövekmény pedig nem talált helyben megélhetést, így a térségből jelentős elvándorlás volt (lásd az 1. táblát).

Az elvándorlás az 1950-es évtizedben volt a legnagyobb, ekkor még kétszámjegyű a természetes szaporodás (Ratkó-korszak), de az ipari fejlesztések és a beruházások elmaradása következtében a régió természetes szaporulatának jelentős része elvándorolt Budapestre, az iparosodott dunántúli megyékbe és 1956–57-ben külföldre.

A vándorlási veszteség a következő dekádban csökkent, míg az 1970-es évtized konszolidáltabb, konjunkturális éveiben már majdnem elérte a bevándorlás az elvándorlást, nem utolsósorban a jelentősebb zalai és vasi iparfejlesztés hatására. Az utolsó évtized egyre erősödő depressziója miatt ismét megnőtt az elvándorlás, s majd kétszeresen haladta meg az országos átlagot.

1. tábla Természetes szaporodás és vándorlási különbözet alakulása a Nyugat-Dunántúlon, % (1949–1990)

Terület	Természetes szaporodás					Vándorlási különbözet				
	1949— 1960	1960— 1970	1970— 1980	1980— 1990	1949— 1990	1949— 1960	1960— 1970	1970— 1980	1980— 1990	1949— 1990
Győr-Moson-Sopron megye	11,9	4,5	6,2	0,3	24,0	-4,5	-0,9	-0,3	-1,3	-7,2
Vas megye	9,1	2,7	3,4	-1,6	13,5	-9,2	-4,5	-0,5	-1,8	-16,0
Zala megye	9,1	2,7	2,9	-1,5	11,9	-5,5	-6,5	1,4	-4,8	-12,5
Nyugat-Dunántúl	10,1	3,4	4,4	-0,8	15,9	-5,8	-4,3	-0,2	-3,4	-10,8
Dunántúl	10,3	4,0	4,6	-0,5	19,3	-2,0	-1,0	-0,3	-1,9	-5,8
Magyarország	10,0	3,5	3,9	-1,3	16,6	-1,8	0,1	-0,1	-1,8	-3,9

Forrás: Népszámlálási kötetek 1949, 1960, 1990. KSH Budapest.

A táblázatból kitűnik, hogy mindhárom nyugat-dunántúli megyének negatív a vándorlási egyenlege 1949 és 1990 között. De jelentősek a különbségek a régió belül is. Legkisebb a vándorlási veszteség Győr-Moson-Sopron megyében, míg legnagyobb Vasban. A régió belüli vándorlás fő célpontjai 1980-ig a városok voltak, kiinduló pontjaik pedig a községek. Ez valamelyest finomodott az 1980-as évtizedben az agglomerálódási folyamat megindulása következtében — hiszen a nagyobb városokhoz közeli falvakba bevándorlás történt —, de nem változott meg alapvetően, csupán csökkent a városok vándorlási aktívuma, csakúgy, mint a falvak passzívuma. A falvakból történő elvándorlás mértéke erősen függött a településnagyságtól, minél kisebb a község, annál nagyobb a vándorlási vesztesége (lásd a 2. táblát). S mivel a Nyugat-Dunántúl a Szigetköz kivételével alapvetően aprófalvas jellegű, a falvak többségéből erős volt az elvándorlás.

2. tábla A vándorlási különbözet terület, településtípus és a település nagysága szerint, % (1970–1990)

Megnevezés	1970–1980	1980–1990
Nyugat-Dunántúl:		
Városok	6,2	1,4
Községek	-6,4	-4,8
Községekből összesen:	-0,2	-3,4
5000 fő felett	1,1	-4,7
2000–4999 fő	-3,2	-3,8
1000–1999 fő	-4,0	-3,4
500–999 fő	-6,2	-5,6
500 fő alatt	-9,9	-8,4
Dunántúl:		
Városok	8,1	2,8
Községek	-8,4	-4,7
Nyugat-Dunántúl összesen	-0,3	-1,9

Forrás: 1990. évi népszámlálás megyei kötetei. KSH Budapest.

A falvakból történő elvándorlást azonban a település lélekszámánál jobban befolyásolta közigazgatási helyzete, vagyis az, hogy nagyközség, illetve község volt-e, de még inkább az, hogy tanácsí székhellyel rendelkezett-e vagy sem a község. Az önálló tanácsí és közös tanácsí székhelyek vándorlási egyenlege csaknem zéró volt, míg az igazgatási funkcióktól megfosztott

községek (s ilyen volt a Nyugat-Dunántúl falvainak 67,9%-a) vándorlási vesztesége 11%-os 1980 és 1990 között.

A több évtizeden át tartó elvándorlás erősen negatívan hatott a régió urbanizációs folyamataira, kihatott a tényleges népességszám alakulására, 1982-től erősítette a népesség csökkenését, csökkentette a gazdasági aktivitást, növelte az elöregedést, rontotta a népesség jövedelmi viszonyait — hiszen többnyire a fiatalabb (férfi) populáció vándorolt. Mindez csökkentette a vállalkozó készséget, a kreativitást, de kihatott a településkép alakulására is — különösen a falvakban.

A Nyugat-Dunántúl számára a fordulatot már a rendszerváltozást megelőző világútlevél és a határnyitás meghozta 1987—88-ban. A térség megítélésének a javulását, helyzetének felértékelődését az 1990-es rendszerváltozás csak fokozta. A piacgazdaság alapjainak a lerakásával a régió úgymond „helyzetbe került”. Megindultak a külföldi és belföldi beruházások, tömeges méretűvé vált az osztrák bevásárlóturizmus, fellendült a gazdaság, egyszóval vonzóvá vált a terület.

Mindez fordulatot hozott a Nyugat-Dunántúl szemszögéből a belföldi vándor-mozgalomban. A régió 1990 és 1995 között egyértelműen vándorlási nyereséggel rendelkezik, először hat évtized óta. A teljes vándorlási egyenleg (állandó és ideiglenes lakóhely-változtatás együtt) pozitív előjele mind a három megyére igaz. A legnagyobb Zalában (0,8), majd következik Győr-Moson-Sopron (0,4%), végül Vas megye (0,3%). 1990 és 1995 között összesen 116 ezer ember vándorolt a Nyugat-Dunántúlra és 110 ezer ember költözött el onnan, vándorlási nyeresége 5640 fő. A megyék közül először Győr-Moson-Sopron megye vándorlási egyenlege lett pozitív, s maradt az minden évben. Zalában a fordulat 1992-ben történt, de egyik évben nyereséges, a másikon nem. Vas megye vándorlási egyenlege csak 1994-től lett pozitív, a trend egyértelműen kedvező a megye szempontjából. A nyereség nagyobb hányada (2/3-a) az állandó lakhely-változásokból fakadt, s csak kisebb része az ideiglenesből.

A vándorlási irányok mind a be-, mind a kiköltözésnél azonosak: a környező megyék, Budapest, Pest megye és más dunántúli megyék. A legnagyobb bevándorlás Budapestről, Veszprém, Somogy, Komárom-Esztergom, Pest, Fejér és Baranya megyéből volt; míg elköltözés Budapestre, Veszprém, Pest, Komárom-Esztergom, Somogy, Baranya és Fejér megyébe irányult. A régióknak ezek közül csak Budapesttel és Baranyával van vándorlási vesztesége, a többi megyével szemben nyereséget könyvelhet el, leginkább Somogy, Veszprém és Komárom-Esztergom vonatkozásában.

A Nyugat-Dunántúlon belül Zala megye a legmobilisabb, arányaiban itt a legnagyobb a vándorlás mértéke. Győr-Moson-Sopron megyében a régió átlagának felel meg, míg Vas megyében jóval az alatti, azaz a legkisebb a be- és kivándorlás.

Különbség van a megyék között az állandó és ideiglenes lakóhelyváltogatás egyenlegeit tekintve is. Amíg Vasban döntő az ideiglenes vándorlás, addig Zalában pont fordított a helyzet, Győr-Moson-Sopron megyében pedig kiegyenlített arányú a migráció két formája.

Érdekes az egyes megyék közötti vándorlás alakulása a Nyugat-Dunántúlon belül. A legvonzóbb Győr-Moson-Sopron megye, melynek a másik két megyével szemben tartósan pozitív vándorlási egyenlege van. Zalának Győr-Moson-Sopronnal szemben vesztesége, míg Vas megyével vándorlási aktívuma van. A régióon belül legrosszabb a helyzete Vas megyének, hiszen mindkét megyével passzív a vándorlási egyenlege. A vándorlási intenzitás legnagyobb az érintkező megyék között (Vas és Győr-Moson-Sopron, illetve Vas és Zala megye), míg jóval kisebb az egymással nem határos Zala és Győr-Moson-Sopron megye között.

Országosan is markánsnak tűnő tendencia a nagyvárosok korábbi jelentős vándorlási nyereségének megszűnése, vándorlási veszteséggé történő átalakulása. Ezzel párhuzamosan a községeknél pont fordított a trend, az 1980-as évekre jellemző relatív dekoncentrációs urbanizáció egyre inkább dezurbanizációba megy át (*Enyedí Gy.* 1988). Azaz amíg az 1980-as évtizedben még csak az agglomerálódó falvak rendelkeztek vándorlási nyereséggel, de az egész

faluhálózat még nem, addig a 90-es évtizedre már a községek összességükben egyértelműen vándorlási nyereséggel rendelkeznek.

Mindez megfigyelhető a Nyugat-Dunántúlon is. 1990 és 1995 között a régióban, de mind-egyik megyében is, a városok vándorlási veszteséget produkálnak — ezen belül a nagyvárosok (megyei jogúak) nagyobbat, a többi város kisebbet —, míg a községeknek markáns vándorlási nyereségük van (lásd a 3. táblát).

3. tábla Vándorlási egyenleg a Nyugat-Dunántúl településeiben, % (1990–1995)

Terület	Városok	Megyei jogú városok	Falvak	Összesen
Győr-Moson-Sopron	-1,6	-2,0	2,7	0,4
Vas	-1,1	-2,5	1,9	0,3
Zala	-0,4	-1,0	2,0	0,8
Nyugat-Dunántúl	-1,2	-1,9	2,2	0,6

Forrás: *Hablicsek László* 1996. MTA RKK Szombathely.

A vándorlás részletesebb adatai bizonyítják, hogy a tendenciaváltás nem látszólagos. A városok vesztesége, községek nyeresége ugyanis éppúgy származik az állandó vándorlásból, mint az ideiglenesből. A régió községeinek 13 300 fő nyereségéből 7900 fő az állandó, 5400 az ideiglenes vándorlás különbözete.

Természetesen a városok között egyaránt található nyereséges és veszteséges település. A legnagyobb aktívum Letenyén, Szentgotthárdon, Hévízen és Körmenden, a legnagyobb passzívum Kőszegen, Szombathelyen, Sopronban és Győrben mutatkozik.

A 80-as évektől megindult vándorlási trendváltás a nyugat-dunántúli urbanizációs folyamatokra egyértelműen kedvezően hat. Legfőképpen a folyamat népesedési aspektusára, hiszen a vándorlási nyereség új, fiatal, friss populációt jelent, növeli a termékenységet, lassítja az öregedést, javítja a népesség gazdasági aktivitását, sok esetben kvalifikált emberfőket jelent, s növeli a vállalkozókésztséget. A gazdasági fejlődés egyes helyeken már minőségi munkaerőhiányt idézett elő, például Szentgotthárd térségében és Győrben. Sem a kistérségben, és sok esetben a megyékben sincs megfelelő, speciálisan képzett, nyelveket beszélő munkaerő. Így bármilyen furcsa, például Szentgotthárdon akár a gazdaság további fejlődését — különösen a beinduló ipari park vonatkozásában — akadályozhatja a munkaerőhiány. Mindez várhatóan felgyorsítja a régióba irányuló bevándorlást. Ezt jelzi már, hogy a térségtől távol fekvő megyékből (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar) az utóbbi 1-2 évben jelentősen megnőtt a beköltözés.

Összegezve tehát a Nyugat-Dunántúl urbanizációs folyamatának migrációval összefüggő aspektusát megállapítható, hogy a régió — noha gazdaságilag mindig fejlettnak számított, megítélése többnyire pozitív volt, földrajzi fekvése összességében kedvező — általában népességkibocsátó területnek számított. Ennek okai Trianonig a magas agrár-népsűrűség, a szabad földterület hiánya és a városok fejletlen ipara, a két világháború között a vonzáskörzetének, „hinterlandjának” az elvesztése, 1949 után pedig a régió „karanténba zárása”, gazdasági perifériára kerülése voltak.

Közel tíz éve azonban fokozatosan fölértékelődik a Nyugat-Dunántúl, s a régió egyre határozottabban befogadó területnek számít mind az állandó, mind az ideiglenes vándorlás vonatkozásában. Budapest és Baranya megye kivételével minden más dunántúli megyével vándorlási nyeresége van. Igen nagy a Nyugat-Dunántúlon a belső népességmozgás, melynek nyertese Győr-Moson-Sopron, vesztese egyelőre Vas megye. Más aspektusból, a térségben is hatnak az országos dezurbanizációs hatások, azaz a népességnek a városokból a falvakba áramlása és az agglomerálódás. A trend tartósnak tűnik, s hatása egyértelműen kedvező a régióra nézve mind az urbanizáció népesedési és települési aspektusa szemszögéből, mind a gazdasági fejlődés tekintetében.

IRODALOMJEGYZÉK

- Csapó T.* 1994: Az urbanizációs folyamat és sajátosságai a Nyugat-Dunántúlon. Uniprint Kft, Szombathely, 180 p.
- Enyedi Gy.* 1988: A városnövekedés szakaszai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 116 p.
- Erdei F.* 1977: Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Akadémiai Kiadó, Budapest, 387 p.
- Hablicsek L.* 1996: Északnyugat-Dunántúl népességének előreszámítása. In szerk.: *Csapó T.* Vas megye területfejlesztési Koncepciója I. kötet Humán erőforrások. MTA RKK Szombathely, 86—109. p.
- Laczkó L.* 1988: Területi fejlődés, politika, tervezés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 187 p. Területi és Települési Kutatások 2. kötet.
- Rétvári L.* 1976: Magyarország népsűrűsödésének három etapja. Földrajzi Értesítő 2—4 sz. 265—276. p.
- Tóth J.* 1985: Az urbanizációs folyamat néhány elméleti kérdése — különös tekintettel az Alföldre. Alföldi Tanulmányok IX. évf. 123—138. p.
- Veress D. Cs.* 1986: Háborúk és településrendszer a Dunántúlon. In szerk.: *Somjai B.* A Dunántúl településtörténete VI. (XI—XIX. sz.). Veszprém, 105—113. p.